

Η διαμάχη για το Κόσσοβο: Μύθος και πραγματικότητα

Εισαγωγή

Για να κατανοήσουμε τις βαθύτερες αιτίες της διαμάχης για το Κόσσοβο είναι απαραίτητο να ρίξουμε μια ματιά στην ιστορία αυτής της περιοχής. Αυτό δε σημαίνει βέβαια ότι θα φτάσουμε μέχρι την προϊστορική εποχή, που φτάνει η σημερινή αντιπαράθεση για το ποιος εποίκισε πρώτος το Κόσσοβο, το οποίο κατοικείται στη μεγαλύτερη πλειοψηφία του από Αλβανούς. Εξίσου αδιαφιλονίκητο παραμένει όμως και το γεγονός ότι ιστορικά αυτή η περιοχή αποτέλεσε κατά το Μεσαίωνα το γεωγραφικό, πολιτικό και πολιτιστικό κέντρο του μεσαιωνικού σερβικού βασιλείου καθώς και κατά το 19ο αιώνα τον πυρήνα του σερβικού κράτους, πράγμα που δικαιολογεί και τη μετέπειτα ονομασία του σε «Παλαιά Σερβία».

Για την ιστορική έρευνα είναι επίσης δεδομένο ότι μεγάλα τμήματα του σερβικού πληθυσμού εγκατέλειψαν στα τέλη του 17ου αιώνα — κάτω από την πίεση της οθωμανικής εξουσίας — αυτή την περιοχή, δημιουργώντας έτσι χώρο για μαζική μετανάστευση Αλβανών τον επόμενο αιώνα.

1. Η θέση των Αλβανών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Την εποχή της κατάκτησης της βαλκανικής χερσονήσου από τα οθωμανικά στρατεύματα δεν υφίσταται καμιά αλβανική κρατική οντότητα. Τα υπό διαμόρφωση τότε φεουδαρχικά κράτη της προοθωμανικής εποχής δεν ήταν εθνικά ομοιογενή και ούτε προσδιορίζονταν ως τέτοια. Μια συγκρίσιμη κρατική μορφή οργάνωσης απέκτησαν οι Αλβανοί ηγεμόνες μόνο κατά τη διάρκεια της οθωμανικής εποχής, κι αυτό μόνο για βραχύ χρονικό διάστημα (Λίγκα του αλβανικού λαού, 1444-1501) υπό την ηγεσία του θρυλικού Γεωργίου Καστριώτη ή Σκεντέρμπεη.

Με την επικράτηση των Οθωμανών στα Βαλκάνια ο αλβανικός πληθυσμός έδειξε προθυμία να ασπασθεί τη θρησκεία των κατακτητών, το Ισλάμ, και γι' αυτό προτιμήθηκε από τους Τούρκους στο μοίρασμα κατοικιών, εδαφών, στρατιωτικών και κρατικών αξιωματών. Έτσι,

Ο Δημήτρης Τσακίρης είναι διδάκτωρ Φιλοσοφίας του Ελεύθερου Πανεπιστημίου του Βερολίνου, όπου και διδάσκει στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης.

τα εγκαταλελειμμένα σερβικά χωριά εποίκίσθηκαν με μουσουλμάνους αλβανικής φυλής. Αυτό οδήγησε σταδιακά στη διεύρυνση των αλβανικών οικιστικών περιοχών του Κόσσοβου, καθώς επίσης και στον εξισλαμισμό του εναπομείναντος σερβικού πληθυσμού. Οι εξισλαμισμένοι Αλβανοί θα αποτελέσουν —δίπλα στους Τούρκους μετανάστες και στους Βόσνιους εξωμότες— για μακρό χρονικό διάστημα σημαντικό στήριγμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην ευρωπαϊκή Τουρκία. Όσο ισχυρή κι αν ήταν όμως η επιρροή τους στο στρατό και στη διοίκηση, άλλο τόσο σκληροκέφαλοι εμφανίζονταν οι τοπικοί Αλβανοί ηγεμόνες.

Στο προκαταρκτικό συνέδριο του Αγίου Στεφάνου (3 Μαρτίου 1878) και στη συνέχεια ως αποτέλεσμα του συνεδρίου του Βερολίνου (13 Ιουλίου 1878) διακανονίστηκε δίπλα στην αναγνώριση της ανεξαρτησίας του Μαυροβουνίου και η νέα συνοριακή γραμμή με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Επειδή οι Αλβανοί στο συνέδριο του Βερολίνου δεν κατάφεραν να έχουν ως σύμμαχο μια ευρωπαϊκή δύναμη, η οποία θα τους βοηθούσε να απελευθερωθούν από την τουρκική κυριαρχία και να ανακηρύξουν δικό τους κράτος, θα παραμείνουν μέχρι την τελική αποχώρηση της Τουρκίας από τα Βαλκάνια υπό τη γενική διοίκηση Τούρκου κυβερνήτη. Στα επόμενα χρόνια όλες οι προσπάθειες των ευρωπαϊκών δυνάμεων να παραχωρήσουν στο Μαυροβούνιο περιοχές, στις οποίες το αλβανικό στοιχείο υπερίσχυε, θα αποτύχουν μπροστά στη σθεναρή αντίσταση της «Αλβανικής Λίγκας του Πρίζρεν», η οποία αγωνιζόταν για την ένωση όλων των αλβανοκατοικημένων περιοχών σ' ένα κράτος. Η οθωμανική κεντρική κυβέρνηση μετά από εκτεταμένες στρατιωτικές επιχειρήσεις κατάφερε την άνοιξη του 1881 να εξαφανίσει το κίνημα αυτονομίας των Αλβανών.

Η επανάσταση των Νεότουρκων το 1908 αποτέλεσε καμπή όχι μόνο στην ιστορία της Τουρκίας, αλλά και της Αλβανίας. Με τη βοήθεια και των Αλβανών η επανάσταση υπήρξε νικηφόρα, προσδίδοντας έτσι στην εθνική τους κίνηση νέα ώθηση. Ωστόσο, όταν διαφάνηκε ότι οι Νεότουρκοι ενδιαφέρονταν πρωτίστως για την εγκαθίδρυση ενός τουρκικού κεντρικού κράτους, ξέσπασαν νέες εξεγέρσεις στη βόρεια Αλβανία και το Κόσσοβο, οι οποίες καταστάλθηκαν γρήγορα από τουρκικές δυνάμεις. Το 1911 ξέσπασε εκ νέου εξέγερση στη βόρεια Αλβανία, συμπεριλαμβανοντας όμως τώρα όλα τα κατοικούμενα από Αλβανούς εδάφη. Η τουρκική κυβέρνηση δε θα συγκατατεθεί όμως πριν από τον Αύγουστο του 1912 (συνθήκη ειρήνης της Λωζάνης) για την ίδρυση ενός αυτόνομου αλβανικού κράτους.

Στις 9 Οκτωβρίου του 1912 άρχισε ο Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος, κατά τον οποίο οι νικητρίες δυνάμεις Σερβία, Ελλάδα και Βουλγαρία εκδίωξαν παντελώς την Τουρκία από το βαλκανικό χώρο. Μετά από αυτές τις εξελίξεις οι ηγέτες των Αλβανών συγκάλεσαν —με σκοπό τη διάσωση εδαφών από τις αξιώσεις γειτονικών χωρών— την εθνική συνέλευση, διακηρύσσοντας στη συνέχεια την ανεξαρτησία της Αλβανίας (28 Νοεμβρίου 1912 στην Αυλώνα). Για το πεπρωμένο του νεοδημιουργηθέντος κράτους αποφάσισαν, ως γνωστό, οι μεγάλες δυνάμεις στο συνέδριο των πρεσβυτών στο Λονδίνο (30 Μαΐου 1913)¹. Η Αυστρο-ουγγαρία, για παράδειγμα, επέμενε στη δημιουργία ενός αλβανικού κράτους, γιατί η ύπαρξή του εμπόδιζε την προώθηση της Σερβίας στην Αδριατική. Στα σύνορα όμως του νέου εθνικού κράτους συμπεριλήφθηκε μόνο το ήμισυ του αλβανικού πληθυσμού. Το βόρειο τμήμα του πρώην «Βιλαετιού του Κόσσοβου» —το Σαντζάκ του Νοβί Παζάρ—, που μέχρι το 1908 βρισκόταν υπό κατοχή αστροουγγρικών δυνάμεων, πέρασε υπό σερβική κρατική κυριαρχία. Η περιοχή του Κόσσοβου παρέμεινε μοιρασμένη (μέχρι την ίδρυση του κράτους

της Σλοβενίας, της Σερβίας και της Κροατίας) μεταξύ Μαυροβουνίου (Μετόχια) και Σερβίας (Κόσσοβο) και της δόθηκε το όνομα «Παλαιά Σερβία», έναντι «Νοτιοσερβία» για την περιοχή της Μακεδονίας.

II. Το Κόσσοβο στη Γιουγκοσλαβία του Μεσοπολέμου (1919-1941)

Μετά το τέλος του πολέμου η Σερβία προσπάθησε και πάλι να προωθήσει την εξουσία της στα ούτως ή άλλως προβληματικά Βαλκάνια. Αυτή της η προσπάθεια προσέκρουσε τώρα στα συμφέροντα της Ιταλίας, η οποία μέχρι το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο επιχειρήσε εκ νέου να αποσταθεροποιήσει τα νότια σύνορα της Γιουγκοσλαβίας. Ενώ στο συνέδριο των πρεσβευτών του Λονδίνου (19 Νοεμβρίου 1921) αποφασίστηκε η τελική χάραξη των αλβανογιουγκοσλαβικών συνόρων, καθώς και η παραχώρηση στην Ιταλία ειδικών συμφερόντων προστασίας (προτεκτοράτου) για την Αλβανία, το ζήτημα του Κόσσοβου παρέμεινε ανέπαφο, γεγονός που δείχνει ότι τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων επηρέασαν αποφασιστικά το σχηματισμό των συνόρων.

Με τη συνθήκη του Σαν Ζερμέν έπαψε να ισχύει η δέσμευση του άρθρου 35 του συμφώνου του Βερολίνου, που εγγυόταν στις μειονότητες πλήρη θρησκευτική ελευθερία και άσκηση των αστικών και πολιτικών τους δικαιωμάτων. Ελεύθερη πια η Σερβία έθεσε σε κίνηση πρόγραμμα «σερβοποίησης» της περιοχής, με στόχο την αφομοίωση του αλβανικού στοιχείου². Για το σκοπό αυτό μεταφέρθηκαν — μετά από μια αγροτική μεταρρύθμιση — 18.000 σερβικές οικογένειες στην περιοχή του Κόσσοβου και τους παραχωρήθηκαν 200.000 αγροτεμάχια. Με τη μεταρρύθμιση η σερβική κυβέρνηση επεδίωκε μεταξύ των άλλων να σπάσει και τις μισοφειδωδολογικές αγροτικές σχέσεις που κυριαρχούσαν στην περιοχή. Όμως η προσπάθεια αυτή δεν επέφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, γιατί, όπως διαπίστωνε ο Σέρβος ιστορικός Βάσα Κουμπρίλοβιτς το 1937, *η γονιμότητα των Αλβανίδων είχε νικήσει πάνω στην πολιτική εποικισμού του σερβικού κράτους*³. Κατά τη γνώμη του το πρόβλημα μπορούσε να λυθεί μόνο μέσω μαζικού διωγμού των Αλβανών. Μεταξύ της Γιουγκοσλαβικής και της τουρκικής κυβέρνησης υπογράφηκε το 1938 ένα σύμφωνο, το οποίο πρόβλεπε τη μεταφορά —εντός έξι χρόνων— 40.000 «τουρκικών οικογενειών» από τη «Νοτιοσερβία». Σ' ένα επιπρόσθετο μυστικό άρθρο επιβεβαιωνόταν ρητά ότι η σύμβαση αυτή θα ισχύε και για τον ισλαμικό αλβανικό πληθυσμό.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι στη Γιουγκοσλαβία του μεσοπολέμου, όπου οι Σέρβοι κυριαρχούσαν, ο αλβανικός πληθυσμός θεωρούνταν ως ξένο εθνικό σώμα και υπόκειτο σε παντός είδους διακρίσεις. Η διδασκαλία της αλβανικής γλώσσας, για παράδειγμα, ήταν απαγορευμένη, όπως και η έκδοση αλβανικών εφημερίδων και βιβλίων. Σε αντίθεση με τις άλλες εθνότητες στους Αλβανούς δεν παραχωρήθηκε κανενός είδους δικαίωμα αυτονομίας ούτε και αναγνωρίστηκαν ως μειονότητα.

Εναντίον αυτών των διακρίσεων οι Αλβανοί του Κόσσοβου ανέπτυξαν στο πρώτο Γιουγκοσλαβικό κράτος δύο ειδών μορφές αντίστασης: κοινοβουλευτική και στρατιωτική. Στην πρώτη, αντιπροσωπευόμενοι από το κόμμα της αλβανικής μειονότητας⁴ στο κοινοβούλιο του Βελιγραδίου, απαιτούσαν: αυτονομία για την περιοχή του Κόσσοβου, επιστρο-

φή των απαλλοτριωμένων αγροτικών τεμαχίων, καθώς και τη διδασκαλία της αλβανικής γλώσσας στα σχολεία. Με την επιβολή όμως της βασιλικής δικτατορίας (1929) θα απαγορευθεί η δράση του, όπως και των άλλων εθνικών κομμάτων. Η δεύτερη μορφή αντίστασης, ο ανταρτοπόλεμος, κατέληξε γρήγορα σε αποτυχία, γιατί δεν υποστηρίχθηκε από το αλβανικό κράτος.

Με την κήρυξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου η Αλβανία καταλήφθηκε το 1939 από τη φασιστική Ιταλία. Μετά τη συνθηκολόγηση της Γιουγκοσλαβίας (7-4-1941) το Κόσσοβο χωρίστηκε σε τρεις κατεχόμενες ζώνες: μια γερμανική στο βορρά, μια βουλγαρική στα ανατολικά και μια ιταλική στα δυτικά. Στις 12-8-1941 η ιταλική ζώνη προσαρτίστηκε από την Αλβανία. Με την κατάρρευση και συνθηκολόγηση της Ιταλίας το Σεπτέμβριο του 1943, η δημιουργηθείσα «Μεγάλη Αλβανία» πέρασε κάτω από τον έλεγχο των γερμανικών στρατευμάτων, και μέχρι την οπισθοχώρησή τους (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1994) η Αλβανία παρέμεινε τυπικά μόνο ανεξάρτητη⁵. Σ' αυτό το μικρό χρονικό διάστημα έγινε όμως δυνατό (κάτω από την προστασία της Ιταλίας και της Γερμανίας) να ενωθεί για πρώτη φορά στην ιστορία του σ' ένα δικό του κράτος ο αλβανικός πληθυσμός των Βαλκανίων. Αυτό, συνδυασμένο και με τις αρνητικές εμπειρίες της περιόδου του μεσοπολέμου, οδήγησε τους Αλβανούς του Κόσσοβου να τοποθετηθούν θετικά απέναντι στις φασιστικές δυνάμεις κατοχής⁶. Έτσι, αντικομμουνιστικές δυνάμεις, όπως η Balli Kombetar που αποτελούσε την εθνικιστική αντίπαλη οργάνωση των Κομμουνιστών, αντιστάθηκαν με πείσμα στις προσπάθειες κατάληψης του Κόσσοβου από τους αντάρτες του Τίτο, οι οποίοι κατάφεραν τελικά στις 8-2-1945 να θέσουν την περιοχή υπό τον έλεγχό τους⁷. Με το τέλος του πολέμου ανοίγεται προσωρινά, στα πλαίσια της σχεδιαζόμενης από τον Τίτο βαλκανικής ομοσπονδίας και η προοπτική μιας γενικότερης επίλυσης της διαμάχης μεταξύ Γιουγκοσλαβίας και Αλβανίας.

III. Το Κόσσοβο στη μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία

Ένα ιδιαίτερο νομικό status απέκτησε το Κόσσοβο μόνο μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο με το σχηματισμό της αυτόνομης περιοχής του Κόσσοβου—Μετόχια. Το επαγγελλόμενο δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών από το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο της Γιουγκοσλαβίας κατά τη διάρκεια του πολέμου τροποποιήθηκε στη δεύτερη συνεδρίασή του (Νοέμβριος του 1943), μέχρι του σημείου που είχε ως αποτέλεσμα να μην παρέχει στους Αλβανούς καθεστώς έθνους. Αντιδρώντας η περιφερειακή επιτροπή του Κόσσοβου-Μετόχια ψήφισε στη συνεδρίασή της (31-12 έως 2-1-1944) απόφαση με την οποία απαιτούσε την ένωση με την Αλβανία. Βέβαια, αυτό δεν έγινε αποδεκτό από την πλευρά των Γιουγκοσλάβων κομμουνιστών, γιατί πίσω από τη διακήρυξη της αυτοδιάθεσης έβλεπαν μια αντεπαναστατική-χωριστική θέση. Οι Γιουγκοσλάβοι κομμουνιστές αντιπροσώπευαν την εποχή αυτή τη θέση ότι *αλλαγές συνόρων που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της φασιστικής κατοχής δεν έπρεπε να έχουν κανενός είδους υπόσταση*. Απεναντίας, ο διωγμός των Σέρβων από το Κόσσοβο κατά τη διάρκεια του πολέμου δεν ακυρώθηκε, επειδή αυτός αναγόταν σε αδικίες της αστικής Γιουγκοσλαβίας. Έτσι, αυτοί οι Σέρβοι αποζημιώθηκαν με τα

ευφορότερα εδάφη που άφησαν πίσω τους οι εκδιωχθέντες Γερμανοί της Βοϊβοντίνας. Τελικά, στο Κόσσοβο παραχωρήθηκε καθεστώς αυτόνομης περιοχής.

Κατά την άποψη του Μιλοβάν Τζίλας, η Γιουγκοσλαβική ηγεσία κατέληξε στη δημιουργία της «Αυτόνομης Περιοχής» επειδή ήταν σίγουρη για τη μελλοντική ενοποίηση των δύο κρατών. Προς την κατεύθυνση αυτή είχαν γίνει ήδη οι κατάλληλες προετοιμασίες και ληφθεί και τα ανάλογα μέτρα. Η διαμάχη όμως μεταξύ Στάλιν και Τίτο ματαίωσε αυτά τα σχέδια. Έτσι, τα επόμενα χρόνια χαρακτηρίζονται από την ιδεολογική αντιπαράθεση Χόττζα-Τίτο, μια και ο πρώτος τάχθηκε με το μέρος της Κομμουνιστικής. Στην προσπάθεια αποσταθεροποίησης του Γιουγκοσλαβικού καθεστώτος η αλβανική ηγεσία και η Κομμουνιστική θα χρησιμοποιήσουν (στα χρόνια 1949-51) τους Αλβανούς του Κόσσοβου, ενώ η Γιουγκοσλαβική ηγεσία θα τους αντιμετωπίζει ως αναξιόπιστα στοιχεία και ως παράγοντα αποσταθεροποίησης της χώρας. Στο εξής θα παρακολουθούνται από τη μυστική αστυνομία και θα είναι εκτεθειμένοι σε αντίποινα.

Αντιπρόσωπος της σκληρής σερβικής εθνικιστικής γραμμής απέναντι στον αλβανικό πληθυσμό ήταν ο τότε Γιουγκοσλάβος υπουργός εσωτερικών Αλεξάντερ Ράνκοβιτς. Αντιθέτως, ο Τίτο υποστήριζε μια μετριοπαθέστερη πολιτική που στόχευε στην εθνική συμφιλίωση. Η ανένδοτη στάση του Ράνκοβιτς στο ζήτημα του Κόσσοβου είχε ως αποτέλεσμα να ενταθεί στα μέσα της δεκαετίας του '60 η διένεξή του με τον Τίτο, η οποία το 1966 κατέληξε στην καθαίρεση του πρώτου.

Με το τέλος της «εποχής Ράνκοβιτς» άρχισε για το Κόσσοβο μια φάση φιλελευθεροποίησης και άνθισης της πολιτιστικής αλβανικής ζωής, με αποκορύφωμα τις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις των επόμενων χρόνων. Μεταξύ των άλλων ανεξαρτητοποιήθηκε και (μέχρι τώρα παράρτημα του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου) το Πανεπιστήμιο της Πρίστινας. Η διδασκαλία θα γίνεται στο εξής και στην αλβανική γλώσσα και η επεξεργασμένη της ορθογραφία στην Αλβανία θα είναι από το 1967 δεσμευτική και για τους Αλβανούς του Κόσσοβου. Στα επόμενα χρόνια θα ιδρυθούν έξι ακόμη ανώτερες επαγγελματικές σχολές. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί ο αριθμός των φοιτητών και σπουδαστών —αυτής της υπανάπτυκτης περιοχής— το 1976 σε 47.000 φοιτητές. Έτσι, την εποχή αυτή αντιστοιχούσαν στους 10.000 κατοίκους 299 φοιτητές, ενώ ο μέσος όρος στη Γιουγκοσλαβία μόλις πλησίαζε τους 200 φοιτητές. Η πολιτική σημασία του γεγονότος αυτού θα φανεί λίγο αργότερα, όταν το Μάρτιο του 1981 οι πρώτοι που θα κατεβούν στους δρόμους θα είναι οι φοιτητές της Πρίστινας, οι οποίοι, εκμεταλλευόμενοι την κοινωνική διαμαρτυρία, τη μετέτρεψαν πολύ γρήγορα σε απαίτηση για αναβάθμιση της αυτόνομης περιοχής του Κόσσοβου σε Δημοκρατία. Κοντά σ'αυτά θα πρέπει να προστεθεί ότι οι Αλβανοί του Κόσσοβου από την Άνοιξη του 1968 είχαν πετύχει να μη χαρακτηρίζονται πλέον επίσημα ως «Σκιπτάρι» αλλά ως «Αλμπάντσι», υπογραμμίζοντας μ'αυτό την ένταξή τους στο αλβανικό έθνος. Τον ίδιο χρόνο έλαβαν χώρα και μαζικές διαδηλώσεις, τις οποίες ακολούθησαν βαριές ποινές αλλά και συνταγματικές μεταρρυθμίσεις, που παραχωρούσαν στις «Αυτόνομες Περιοχές» καθεστώς ίδιο με εκείνο των Δημοκρατιών. Το 1969 η περιοχή θα μετονομαστεί σε «Σοσιαλιστική Αυτόνομη Περιοχή του Κόσσοβου» και θα αποκτήσει ανεξάρτητο κοινοβούλιο από τη Σερβία, δικούς της συνταγματικούς νόμους, δική της δικαιοδοσία και αστυνομική επικυριαρχία στην περιοχή. Τέλος, θα αντιπροσωπεύεται στο εξής σε όλα τα Γιουγκοσλαβικά επιτελεία.

Αυτό σήμαινε ότι η Σερβία δε θα έχει πλέον το δικαίωμα αλλαγής των συνόρων της αυτόνομης περιοχής, πόσο μάλλον τη διάλυσή της.

Παρά τις θεσμικές αλλαγές που έγιναν, το Κόσσοβο παρέμενε ενσωματωμένο εδαφικό τμήμα της Δημοκρατίας της Σερβίας. Μέσα σ' αυτό το πεδίο έντασης θα αναπτυχθεί και ο πολιτικός του ρόλος. Η προσπάθεια της πολιτικής ηγεσίας των Αλβανών θα επικεντρώνεται στο εξής στο να περιορίζει τη σερβική επιρροή, από τη μια, και, από την άλλη, να αγωνίζεται για περισσότερη ισότητα εντός της ομοσπονδίας. Συγχρόνως όμως θα είναι αναγκασμένη να αντιστέκεται στις αποσχιστικές τάσεις των Αλβανών εθνικιστών —ιδιαιτέρα στη δεκαετία του 1970—, όταν αυξήθηκαν οι πολιτιστικές ανταλλαγές με την Αλβανία.

Αν και η κεντρική κυβέρνηση του Βελιγραδίου υποστήριζε τις οικονομικές επενδύσεις στο Κόσσοβο —μέσω της ίδρυσης το 1965 του *«ταμείου χρηματοδότησης των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών»*—, αυτό παρέμεινε σε σχέση με τις βόρειες σερβικές επαρχίες οικονομικά υπανάπτυκτο⁸. Τούτο είχε ως συνέπεια να μεταναστεύσουν στις δύο πρώτες δεκαετίες περίπου 250.000 μουσουλμάνοι κάτοικοι, οι περισσότεροι απ' αυτούς στην Τουρκία. Επίσης και αρκετοί Σέρβοι εγκατέλειψαν την περιοχή και μετανάστευσαν κυρίως στη Σερβία και τις πλουσιότερες βόρειες Δημοκρατίες, γεγονός που μείωσε επιπρόσθετα —δίπλα στην άνιση αύξηση των γεννήσεων— το μερίδιο του σερβικού πληθυσμού στην περιοχή του Κόσσοβου.

Έτσι, η πολιτική του στρατάρχη Τίτο, πολιτική εθνικής συμφιλίωσης μεταξύ των λαών της Γιουγκοσλαβίας και δημιουργίας μιας νέας γιουγκοσλαβικής εθνικής ταυτότητας (κάτω από σοσιαλιστικούς οiwονούς), δεν επέφερε την αναμενόμενη επιτυχία⁹. Οι κάτοικοι της Σοσιαλιστικής Γιουγκοσλαβίας ήταν καταρχήν Σέρβοι, Κροάτες, Σλοβένοι... και κατά δεύτερο λόγο Γιουγκοσλάβοι. Η πολυεθνική Γιουγκοσλαβία δίνει μια εικόνα για τις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού», όπου οι υπάρχουσες εθνικές διαφορές δεν επιλύθηκαν, αλλά συντηρήθηκαν. Η ύφεση δεν κράτησε και πολύ χρόνο. Ήδη από το 1981, κι αυτό όχι συμπτωματικά το χρόνο θανάτου του Τίτο, η διαμάχη θα γνωρίσει μια νέα ένταση.

IV. Τα γεγονότα μετά το 1981. Η απώλεια της αυτονομίας

Το 1981 αποτελεί σταθμό για τη μετέπειτα πολιτική εξέλιξη της Γιουγκοσλαβίας. Κι αυτό όχι μόνο λόγω του θανάτου του Τίτο και της συνδυασμένης με αυτόν απώλειας μιας μεγάλης ενοποιητικής μορφής, αλλά περισσότερο γιατί με το θάνατό του τελειώνει κι αρχίζει μια νέα εποχή για τη Γιουγκοσλαβία. Μάλιστα, αυτή η χρονιά σηματοδοτείται και από τη διαδικασία αποσταθεροποίησης της σοσιαλιστικής Γιουγκοσλαβίας, διαδικασία που θα συγχιστεί και μετά τα γεγονότα του 1991.

Οι μέχρι πρότινος και κατά ένα τρόπο ελεγχόμενοι Σέρβοι εθνικιστές βλέπουν ότι τώρα ήρθε η ευκαιρία τους να περιορίσουν τα δικαιώματα αυτονομίας του Κόσσοβου και να ξαναθέσουν την περιοχή κάτω από σερβική κεντρική εξουσία. Κοντά σ' αυτό ήρθαν να βοηθήσουν και οι ταραχές στο Κόσσοβο. Το Μάρτιο του 1981, με πρωταγωνιστές τους φοιτητές του Πανεπιστημίου της Πρίστινας, έλαβαν χώρα μαζικές διαδηλώσεις, οι οποίες, ενώ είχαν αρχίσει ως διαμαρτυρίες κατά της κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης, απέκτησαν

στην πορεία εθνικιστική χροιά. Στις διαδηλώσεις η κεντρική κυβέρνηση του Βελιγραδίου αντέδρασε — κάτω από την κατηγορία της αντεπανάστασης — με την αποστολή σερβικής αστυνομίας και στρατιωτικών μονάδων, θέτοντας το Κόσσοβο σε καθεστώς έκτακτης κατάστασης. Στη συνέχεια ακολούθησαν αιματηρές ταραχές με δεκάδες νεκρούς και εκατοντάδες τραυματίες, συλλήψεις και απολύσεις Αλβανών από κρατικές και διοικητικές θέσεις. Οι σταθμοί ραδιοφώνου και τηλεόρασης έκλεισαν και απολύθηκε το προσωπικό τους. Το Πανεπιστήμιο θα υφίσταται πλέον τυπικά και θα εξυπηρετεί μόνο Σέρβους και Μαυροβούνιους φοιτητές. Οι Αλβανοί φοιτητές απάντησαν με το μποϊκοτάρισμα των μαθημάτων, δημιουργώντας παράλληλα την κατ'οίκον διδασκαλία, χωρίς όμως μεγάλη επιτυχία. Μετά τις εξελίξεις αυτές αρκετοί Σέρβοι και Μαυροβούνιοι φοβούμενοι αντίποινα των Αλβανών και όξυνση της κατάστασης άρχισαν να εγκαταλείπουν το Κόσσοβο.

Τον Αύγουστο του 1988 στο σερβικό κοινοβούλιο γίνονται συζητήσεις για συνταγματικές μεταρρυθμίσεις. Κύριος στόχος της μεταρρυθμίσεων είναι η επιστροφή των παραχωρημένων από το 1974 δικαιωμάτων αυτονομίας προς τις δυο περιοχές, Κόσσοβο και Βοϊβοτίνη. Η προσπάθεια αυτή υποστηρίζεται συγχρόνως και από μαζικές διαμαρτυρίες Σέρβων και Μαυροβούνιων κατοίκων του Κόσσοβου. Απέναντι στην πολιτική αυτή ο αλβανικός πληθυσμός απάντησε με απεργίες εργατών ανθρακωρύχων (20-2-1989) που υποστηρίχθηκαν και από τους φοιτητές του πανεπιστημίου της Πρίστινα. Στη συνέχεια (2-3-1989) ακολούθησαν συλλήψεις με τον ισχυρισμό ότι οι Αλβανοί (του Κόσσοβου) προετοίμαζαν ένοπλη εξέγερση σε συνεργασία με την κρατική μυστική αστυνομία της Αλβανίας. Εν τω μεταξύ ο στρατός τίθεται σε κατάσταση συναγερμού και το προεδρείο του κράτους, μετά τη νέα απεργία των ανθρακωρύχων, στηριζόμενο στο νόμο «περί γενικής λαϊκής άμυνας», επέβαλε την αναγκαστική εργασία. Παρ' όλες τις διαμαρτυρίες του αλβανικού πληθυσμού, το κοινοβούλιο του Κόσσοβου ψήφισε τελικά, μετά από αρκετές πιέσεις, στις 23-3-1989 τις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του σερβικού συντάγματος, οι οποίες καταργούσαν στην ουσία το καθεστώς αυτονομίας της περιοχής.

Το νέο σύνταγμα εκχωρεί στη Σερβία την επικυριαρχία στην αστυνομία, τη δικαιοσύνη και την πολιτική άμυνα. Στη συνέχεια, Σέρβοι πολίτες τοποθετήθηκαν σε κορυφαίες διοικητικές και κομματικές θέσεις. Τα σερβικά καθιερώνονται και πάλι ως υπηρεσιακή γλώσσα. Η παιδεία και η διοίκηση της οικονομίας θα υπάγονται στο εξής στη Σερβία. Έτσι, η Δημοκρατία της Σερβίας δε θα χρειάζεται πλέον για μελλοντικές συνταγματικές μεταρρυθμίσεις τη συγκατάθεση του Κόσσοβου και της Βοϊβοτίνιας.

Στις αρχές του νέου χρόνου (23/24-1-1990) δεκάδες χιλιάδες Αλβανοί θα διαδηλώσουν στην Πρίστινα με βασικά αιτήματα: *Δημοκρατία, πολυκομματικό σύστημα, κατάργηση των έκτακτων μέτρων και τερματισμό των εκκαθαρίσεων και των συλλήψεων* (μεταξύ των άλλων και του επιφανούς στελέχους του τοπικού ΚΚ, Ατζεμ Βλάσι). Ως γνωστό, οι εκκαθαρίσεις είχαν αρχίσει από το 1989 κάτω από το σύνθημα της «*diferencija*», της διαφοροποίησης. Στη μη ικανοποίηση των αιτημάτων τους οι Αλβανοί άρχισαν να εγκαταλείπουν μαζικά την «Ένωση των Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών», τη «Σοσιαλιστική Συμμαχία» και τα συνδικάτα, προσχωρώντας σε νέες ενώσεις, η σημαντικότερη των οποίων, η «Δημοκρατική Λίγα του Κόσσοβου», θα κερδίσει και τις εκλογές του 1992¹⁰.

Οι σερβικοί οικισμοί έχουν περάσει εν τω μεταξύ κάτω από αστυνομική προστασία. Ο

Μιλόσεβιτς απειλώντας ότι θα στείλει Σέρβους έποικους στην περιοχή, καταθέτει στις 25 Ιουνίου του 1990 προσχέδιο συντάγματος στο σερβικό κοινοβούλιο με στόχο τον παραπέρα περιορισμό του καθεστώτος αυτονομίας του Κόσσοβου. Την επομένη το σερβικό κοινοβούλιο ψήφισε νόμο που καθαιρούσε τις αλβανικές αρχές του Κόσσοβου και τοποθέτησε τον Tomislav Sekulović ως Διευθυντή της *«Διεύθυνσης για την οικονομική και κοινωνική πρόοδο του Κόσσοβου»*.

Στις 2 Ιουλίου 114 βουλευτές αλβανικής καταγωγής θα κηρύξουν μπροστά στο κτίριο του κοινοβουλίου, αφού η αστυνομία τους απαγόρευσε την είσοδο, την ανεξαρτησία της Δημοκρατίας του Κόσσοβου. Με την πράξη τους αυτή ακύρωσαν και τη συγκατάθεση του προηγούμενου χρόνου στις αλλαγές του συντάγματος της σερβικής Δημοκρατίας¹¹. Τρεις ημέρες μετά η Δημοκρατία της Σερβίας αποφασίζει τη διάλυση του κοινοβουλίου και την καθαίρεση της κυβέρνησης του Κόσσοβου, θέτοντας την περιοχή από τώρα και στο εξής σε αναγκαστική διαχείριση¹².

V. Τα βαθύτερα αίτια της διαμάχης μεταξύ Αλβανών και Σέρβων

Ένα μέρος της σημερινής διαμάχης στο Κόσσοβο μεταξύ των Σέρβων και των Αλβανών οφείλεται στη δυναμική ανάπτυξης του αλβανικού πληθυσμού. Σύμφωνα με την τελευταία επίσημη απογραφή του 1991 το αλβανικό τμήμα του πληθυσμού αποτελούσε με 9,3% (μετά τους Σέρβους με 32,2%, τους Κροάτες με 19,7% και τους Μουσουλμάνους με 10%) την τέταρτη σε μέγεθος εθνική ομάδα των 23,5 εκατομμυρίων κατοίκων της πρώην Γιουγκοσλαβίας¹³. Ιδιαίτερης προσοχής αξίζει το γεγονός ότι ο ετήσιος ρυθμός γεννητικότητας των Αλβανών είναι όχι μόνο ο υψηλότερος στην πρώην Γιουγκοσλαβία αλλά και στην Ευρώπη¹⁴. Ας σημειωθεί ακόμη ότι ο κορμός του αλβανικού πληθυσμού είναι τόσο νέος, ώστε μακροπρόθεσμα δεν πρόκειται να εξισωθεί με το ποσοστό των θανάτων.

Αντιστρόφως ανάλογη είναι η ανάπτυξη του σερβικού πληθυσμού. Το μερίδιό του μειώθηκε από 36,3% που ήταν το 1981 σε 32,2% το 1991. Πιο σαφής παρουσιάζεται η κατάσταση στο Κόσσοβο: εδώ μειώθηκε το μερίδιο των Σέρβων στα χρόνια 1981-1991 από 13,2% στα 10%, ενώ εκείνο των Αλβανών ανέβηκε από το 77,4% στο 82,2% αντιστοίχως¹⁵.

Από την πλευρά των Σέρβων επιρρίπτονται από τις αρχές τις δεκαετίες του '80 μομφές εναντίον των Αλβανών, τους οποίους καθιστούν υπεύθυνους για το «διωγμό» των Σέρβων από το Κόσσοβο. Μια ειδική έρευνα της σερβικής Ακαδημίας Επιστημών (από το 1985-86) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι *Σέρβοι (και Μαυροβούνιοι) εγκαταλείπουν το Κόσσοβο εξαιτίας των διακρίσεων που υφίστανται από την πλευρά των Αλβανών*. Επειδή όμως αυτή η έρευνα δε λαμβάνει καθόλου υπόψη της τον κοινωνικο-οικονομικό παράγοντα, το αποτέλεσμα της παραμένει διφορούμενο. Πράγματι, με βάση τις στατιστικές αναλύσεις του 1981 παρατηρείται μια γενική τάση μετανάστευσης του σερβικού πληθυσμού από τις αγροτικές και υπανάπτυκτες περιοχές του Κόσσοβου προς τη Σερβία. Σε τελευταία ανάλυση είναι πολύ πιθανό *«ο διωγμός των Σέρβων από το Κόσσοβο»* να οφείλεται και σε κοινωνικο-οικονομικά αίτια που στην πορεία απέκτησαν και την ανάλογη εθνική επικάλυψη, αφού οι σχέσεις μεταξύ των δύο λαών έχουν ψυχρανθεί από τη μακρόχρονη διαμάχη.

Οι Αλβανοί από την άλλη πλευρά θεωρούν τον εαυτό τους ως τον αρχαιότερο λαό των Βαλκανίων και παράλληλα διατηρούν για το Κόσσοβο το δικαίωμα του *αυτοχθονισμού*. Αυτή η ιδέα, όσο αντιεπισημονική και αν είναι, αποτελεί για τους Αλβανούς δόγμα. Ως γνωστόν, ο αλβανικός πληθυσμός δεν ανήκει στους σλαβικούς λαούς, όπως συμβαίνει με τις περισσότερες άλλες εθνότητες της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της περιοχής των Βαλκανίων. Σέρβοι και Αλβανοί ξεχωρίζουν όχι μόνο στη βάση εθνικών-πολιτιστικών χαρακτηριστικών, όπως, π.χ., της γλώσσας, της ενδογαμίας (με εξαίρεση μόνο το Κόσσοβο), του φαινομένου της βεντέτας, αλλά και της θρησκείας. Ενώ οι Σέρβοι ανήκουν στην σερβική ορθόδοξη εκκλησία, οι Αλβανοί του Κόσσοβου είναι στην πλειοψηφία τους Μουσουλμάνοι. Μόνο ένα μικρό τμήμα του πληθυσμού είναι καθολικοί, γεγονός που υπερτονίζεται από τους Αλβανούς του Κόσσοβου προκειμένου να τονίσουν τις συνδέσεις τους με τη Δύση. Στο Κόσσοβο η θρησκευτική ένταξη παίρνει ακόμη μια ιδιαίτερη διάσταση, αφού εδώ οι ορθόδοξοι Αλβανοί είναι ανύπαρκτοι, κάτι που δε συμβαίνει στην Αλβανία.

Α. Θέση και κατανομή της μειονότητας στο χώρο εποίκισμού και η σχέση της με το «μητροπολιτικό-έθνος»

Η αλβανική μειονότητα στη Νέα Γιουγκοσλαβία διαμοιράζεται διοικητικά σε τρεις διαφορετικές περιοχές και κατανέμεται γεωγραφικά στην κεντρική Σερβία, το Μαυροβούνιο και το Κόσσοβο, όπου οι δύο πρώτες βρίσκονται σε άμεση εδαφική σύνδεση με το Κόσσοβο και την Αλβανία. Ενώ στη Δημοκρατία της Σερβίας οι Αλβανοί αποτελούν καθεστώς μειονότητας, αντίθετα στην πρώην «Σοσιαλιστική Αυτόνομη Περιοχή του Κόσσοβου» (σήμερα επίσημα ξανά «Αυτόνομη Περιοχή Κόσσοβου και Μετόχια») βρίσκονται με ένα ποσοστό πληθυσμού γύρω στα 85% σε μια εντελώς διαφορετική κατάσταση. Γι' αυτό η ερώτηση αν οι Αλβανοί αποτελούν μειονότητα στα επί μέρους τμήματα της Νέας Γιουγκοσλαβίας ή στο σύνολό της, είναι τελικά θέμα εδαφικής και διοικητικής κατανομής.

Λόγω των πολλαπλών σχέσεων των Γιουγκοσλάβων Αλβανών με τους Αλβανούς της Αλβανίας, ο όρος «μητροπολιτικό έθνος» είναι σχετικά προβληματικός. Όχι μόνο γιατί οι Αλβανοί στη Νέα Γιουγκοσλαβία (συμπεριλαμβανομένων και εκείνων της ΠΓΔΜ) αποτελούν το 45% του συνολικού αλβανικού πληθυσμού στα Βαλκάνια, αλλά και γιατί οι «Αλβανοί της Γιουγκοσλαβίας» βρίσκονται σε σχετικά καλύτερη οικονομική κατάσταση από τους Αλβανούς της Αλβανίας. Σ' αυτό θα πρέπει να προστεθεί ότι ένας διαχωρισμός των Αλβανών σε Γκέκηδες και Τόσκιδες ενδεχομένως να εντάξει τους πρώτους στον κύκλο κουλτούρας των Αλβανών της Γιουγκοσλαβίας, με συνέπεια ο νοτιοαλβανικός πληθυσμός, που δε μιλά μόνο τα τόσκινα αλλά και κατά ένα μέρος είναι ορθόδοξης πίστης, να χάσει μελλοντικά τη σημερινή επιρροή του στον εθνικό χαρακτήρα της Αλβανίας. Τέλος πρέπει να μνημονευθεί και το γεγονός ότι οι Αλβανοί του Κόσσοβου καταλάμβαναν στην ιστορία του αλβανικού εθνικού κινήματος πάντα ηγετική θέση μέχρι τη διάσπαση του αλβανικού οικιστικού χώρου¹⁶.

Β. Αξιώσεις και φορείς του εθνικού κινήματος

Τόσο στη Σερβία όσο και στο Κόσσοβο ο εθνικισμός έχει μακρά παράδοση. Ήδη από την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπήρχαν και στις δυο περιοχές εθνικές εξεγέρ-

σεις και εθνικά κινήματα. Φορείς του νέου εθνικισμού στη Σερβία είναι οι ελίτ των διανοουμένων και των πολιτικών. Η αρχή έγινε το 1986, όταν στο Βελιγράδι έκαναν την εμφάνισή τους δύο έγγραφα προερχόμενα από κύκλους διανοουμένων και στα οποία αποδόθηκε πρωτοβουλιακή ενέργεια στη διαμόρφωση του νέου σερβικού εθνικισμού. Το πρώτο αποτελούσε τη δημοσίευση μιας προκήρυξης με τον τίτλο «*Ενάντια στη δίωξη των Σέρβων από το Κόσσοβο*» και υπογραφόταν από 212 διαπρεπείς Σέρβους διανοούμενους. Αναφορικά με το δεύτερο έγγραφο, πρόκειται για ένα υπόμνημα της σερβικής Ακαδημίας Επιστημών και Καλών Τεχνών με παρόμοιο περιεχόμενο. Έτσι, η Ακαδημία Επιστημών και ο Σύνδεσμος των Λογοτεχνών θα αποτελέσουν τα κέντρα διαμόρφωσης της νέας σερβικής εθνικιστικής ιδεολογίας¹⁷. Τα επόμενα χρόνια θα οργανωθούν από εθνικιστές διανοούμενους μαζικές εκδηλώσεις με κύρια απαίτηση την *επανασύσταση της χαμένης σερβικής ενότητας*. Η διαμάχη για το Κόσσοβο θα χαράξει και τη νέα μορφή της πολιτικής των Σέρβων, που συμπυκνώνεται στο μεσαιωνικό σύνθημα: «*Samo sloga srbina spasava*»: *Μόνο η ενότητα (δια)σώζει τους Σέρβους*.

Στις αρχές Οκτωβρίου του 1987 η εθνικιστική πτέρυγα στην κεντρική επιτροπή της Ένωσης των Κομμουνιστών της Σερβίας¹⁸, καθοδηγούμενη από τον Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς, απέκτησε τον έλεγχο του κόμματος. Στα επόμενα χρόνια ακολούθησε συστηματική εκκαθάριση της σερβικής πολιτικής τάξης από τα «γιουγκοσλαβικά» στοιχεία¹⁹. Αποκορύφωμα όμως του νέου σερβικού εθνικισμού αποτέλεσε η μαζική συμμετοχή ενός εκατομμυρίου λαού (στις 28 Ιουνίου του 1989) στην επέτειο των 600 χρόνων της μάχης του Κοσσυφοπέδιου²⁰. Στην ομιλία του ο πρόεδρος της Σερβίας Μιλόσεβιτς θα διακηρύξει ότι η Σερβία μόλις τα τελευταία χρόνια απέκτησε και πάλι την κρατική, πνευματική και εθνική της ακεραιότητα. Έτσι, στο πρόσωπο του Μιλόσεβιτς ο αναγεννημένος σερβικός εθνικισμός θα βρει πρωτοφανή συσπείρωση και θα καθορίζει στο εξής την πολιτική της Σερβίας χωρίς να αφήνει περιθώρια αμφισβήτησης. Η διαμάχη για το Κόσσοβο αποτελείσει για τον Μιλόσεβιτς το όχημα για την αναρρόχιση και εδραίωσή του στην κορυφή της εξουσίας της Δημοκρατίας της Σερβίας.

Συμπερασματικά μπορεί να λεχθεί ότι ο σερβικός πληθυσμός έχει ένα συναισθηματικό δέσιμο με το Κόσσοβο και θεωρεί αυτή την περιοχή σε κάθε περίπτωση ως σερβική. Παράχωρήσεις προς τους Κοσσοβο-Αλβανούς με τη μορφή δικαιωμάτων αυτονομίας είναι για την πλειοψηφία των Σέρβων ταυτόσημο με «συνέχιση του διωγμού» του σερβικού πληθυσμού από το Κόσσοβο. Απεναντίας, ένα ανεξάρτητο Κόσσοβο ή μια ένωση με την Αλβανία είναι για τους Σέρβους εντελώς αδιανόητα. Ο σερβικός εθνικισμός κορυφώνεται σήμερα στην αξίωση «*όλοι οι Σέρβοι σε ένα κράτος*», ανακηρύσσοντας έτσι περιοχές στις οποίες ζει μια σερβική μειονότητα (π.χ. Κόσσοβο ή Βοϊβοντίνα) σε σερβικό έδαφος²¹.

Για τους Κοσσοβο-Αλβανούς η συγκινησιακή αναφορά στο Κόσσοβο δεν είναι λιγότερο ασήμαντη από εκείνη των Σέρβων, γιατί οι Αλβανοί του Κόσσοβου έχουν καθορίσει για μακρό χρονικό διάστημα την αλβανική πολιτική. Από εδώ ξεκίνησαν τα διάφορα αντιστασιακά κινήματα, εδώ έχει την προέλευσή της η εθνική αλβανική κίνηση²². Το νέο εθνικό κίνημα διαμορφώθηκε στην πορεία μαζικών διαμαρτυριών με αιτήματα καθαρά κοινωνικής και οικονομικής φύσης. Η πολιτική των Αλβανών του Κόσσοβου και ιδιαίτερα εκείνη του μυστικά εκλεγμένου προέδρου του Ιμπραχίμ Ρουγκόβα έλαβε στην αντιπαράθεσή της με τους

Σέρβους μετριοπαθή στάση, κατορθώνοντας μέχρι σήμερα να αποτρέψει τον αλβανικό πληθυσμό από τη χρήση των όπλων²³. Στην προσπάθειά τους αυτή βοηθούνται και από τον πόλεμο στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, ο οποίος λειτουργεί ως παράδειγμα εκφοβισμού για μια βεβιασμένη πολιτική απόφαση ανεξαρτησίας.

Στη ΟΔΓ η πολιτική ηγεσία του Κόσσοβου επεδίωκε πάντα περισσότερη αυτονομία για την περιοχή, με τελικό στόχο τη μετατροπή του status από αυτόνομη περιοχή σε Δημοκρατία εντός της Γιουγκοσλαβίας. Όσο η Αλβανία βρισκόταν περιχαρακωμένη στον ενατό της κάτι τέτοιο φαινόταν και ως η μοναδική ιδεατή λύση. Μόνο μετά την κατάρρευση του καθεστώτος Χότζα και τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας έγινε για τους Αλβανούς του Κόσσοβου αδιανόητη η παραμονή τους σε μια σερβοκρατούμενη Νέα Γιουγκοσλαβία. Η ιδέα της ανεξαρτησίας καθώς και εκείνη της συνένωσης με την Αλβανία άρχισε να κερδίζει έδαφος και να γίνεται δημοφιλής.

Όλα τα αλβανικά κόμματα στη Νέα Γιουγκοσλαβία αντιπροσωπεύουν επίσημα το δόγμα της αποκτημένης ήδη «κρατικής υποκειμενικότητας» για το Κόσσοβο. Αυτό τονίζεται και στο κοινό ανακοινωθέν της συνάντησης (1991) όλων των αλβανικών πολιτικών κομμάτων της πρώην Γιουγκοσλαβίας, όπου μεταξύ των άλλων προτάθηκαν και λύσεις για το «αλβανικό ζήτημα». Έτσι, σε περίπτωση διατήρησης των εσωτερικών συνόρων της πρώην Γιουγκοσλαβίας προτείνεται για το Κόσσοβο καθεστώς ανεξάρτητου και αδέσμευτου κράτους, για τους Αλβανούς της Δημοκρατίας της Μακεδονίας να αναγνωριστούν ως στοιχείο κρατικού φορέα και για τους Αλβανούς του Μαυροβουνίου και της Νοτιοσερβίας να τους παραχωρηθεί τοπική αυτονομία. Δεύτερο, σε περίπτωση αλλαγής των εσωτερικών συνόρων της πρώην Γιουγκοσλαβίας προτείνεται η ίδρυση μιας αλβανικής Δημοκρατίας. Τρίτο, σε περίπτωση αλλαγής των εξωτερικών συνόρων της Γιουγκοσλαβίας προτείνεται η ενοποίηση του Κόσσοβου και των άλλων αλβανοκατοικημένων περιοχών με την Αλβανία²⁴.

Τέτοιες απόψεις δείχνουν τον ιρασιοναλισμό της θεωρίας της ξεχωριστής κρατικότητας, που υποστηρίζει ότι η κρατική υποκειμενικότητα έχει αποκτηθεί μέσω του νομικού στάτους που ίσχυε στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Η άποψη αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι το ήμισυ του αλβανικού πληθυσμού ζεί εκτός της χώρας του. Στην επιχειρηματολογία τους οι Αλβανοί πολιτικοί αρνούνται να λάβουν υπόψη τους ότι πριν απ' όλα απαιτείται διεθνής αναγνώριση και τέλος παραγνωρίζουν το γεγονός ότι υπάρχουν ακόμη αρκετά έθνη χωρίς δικό τους κράτος.

VI. Χαρακτηρισμός της σερβικής κυριαρχίας στο Κόσσοβο

Από τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας (1991) έχει διαμορφωθεί στο Κόσσοβο ένα διπλό σύστημα πολιτικής αντιπροσώπευσης. Η σερβική κυβέρνηση δεν κατέχει στην περιοχή καμία πολιτική νομιμοποίηση και στηρίζεται απλώς σε μια μικρή ομάδα των εκεί εγκατεστημένων Σέρβων, οι οποίοι προωθούν την «άνευ όρων» ένταξη του Κόσσοβου στο σερβικό συγκεντρωτικό κράτος. Παράλληλα μ' αυτό έχει αρχίσει και μια διαδικασία αναδιάρθρωσης που συντελείται και εκτός της περιοχής του Κόσσοβου. Η κρίση του συστήματος αυτοδιαχείρισης, η διάλυση του ενιαίου γιουγκοσλαβικού οικονομικού χώρου, καθώς και η επιβολή του

εμπάργκο κατά της Νέας Γιουγκοσλαβίας έφεραν την παραγωγή της βιομηχανίας σε κατάσταση στασιμότητας. Αυτό είχε ως συνέπεια να απολυθεί το ένα τρίτο των εργαζομένων, ενώ ένα ακόμη τρίτο να διατηρείται σε αναμονή εύρεσης εργασίας, προκειμένου να αποφευχθούν έτσι κοινωνικές αναταραχές. Κοντά σ' αυτό πρέπει να προστεθεί ότι στη διαδικασία μετάβασης από την κοινωνική ιδιοκτησία στην ιδιωτική δεν υφίσταται πλέον το τόσο σημαντικό για το Κόσσοβο «ταμείο χρηματοδότησης των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών», καθώς και το δίκτυο κοινωνικών παραχών και ασφαλίσεων. Και όχι μόνο αυτό. Η κατάρρευση της σερβικής οικονομίας οδήγησε στο παράδοξο, ώστε αρκετοί Σέρβοι στο Κόσσοβο να περνούν το ίδιο άσχημα, αν όχι και χειρότερα απ' ό,τι οι Αλβανοί. Κι αυτό γιατί πολλοί Σέρβοι υποχρεώθηκαν να καλύψουν τις θέσεις που άφησαν πίσω τους οι απολυμένοι Αλβανοί από την οικονομία, τη διοίκηση, την παιδεία και τις κοινωνικές υπηρεσίες. Το μέτρο αυτό αποσκοπούσε να εμποδίσει την έξοδο της σερβικής μειονότητας από το Κόσσοβο²⁵. Κοντά σ' αυτά ένα άλλο γεγονός που δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο την οικονομική κατάσταση των Σέρβων είναι ότι τα τελευταία τέσσερα χρόνια έχει αυξηθεί αρκετά ο αριθμός των ιδιωτικών επιχειρήσεων, εκ των οποίων το 95% βρίσκεται σε αλβανικά χέρια.

Η σερβική πολιτική κατοχής στο Κόσσοβο μπορεί λοιπόν να χαρακτηριστεί και ως αποτυχημένη, γιατί η ανάληψη όλων των διοικητικών λειτουργιών στη διοίκηση και την οικονομία του Κόσσοβου αποτελεί για το ούτως ή άλλως χρεωκοπημένο σερβικό κράτος ένα ακόμη δυσβάστακτο οικονομικό βάρος, έστω και αν μερικές χιλιάδες Σέρβοι πλούτισαν στο μεταξύ εκμεταλλευόμενοι την πολιτική και οικονομική κατάσταση. Ως μοναδική επιτυχία θα μπορούσε να αναφερθεί η «ειρήνευση» που επανήλθε στο Κόσσοβο μετά την επανένταξη του στη Σερβία. Αυτή όμως εξαγοράστηκε πολύ ακριβά με την παρουσία δέκα χιλιάδων στρατιωτών και ειδικών μονάδων αστυνομίας. Αυτά τα στρατεύματα εξασφαλίζουν προς το παρόν τη φύλαξη των συνόρων εναντίον κάθε διείσδυσης από την Αλβανία και την ΠΓΔΜ και παράλληλα έχουν τον αλβανικό πληθυσμό στρατιωτικά υπό έλεγχο. Παρ' όλα αυτά μερικές δεκάδες Αλβανοί έχουν σκοτωθεί στην προσπάθειά τους να περάσουν τα σύνορα. Πόσο απατηλή είναι πραγματικά αυτή η ησυχία το απέδειξε η δολοφονία —κατόπιν ενέδρας— αρκετών Σέρβων αστυνομικών κοντά στο Glogovac το Μάιο του 1993.

VII. Πολιτικές λύσεις. Η μακροπρόθεσμη προοπτική

Η σημερινή κατάσταση στην πρώην Γιουγκοσλαβία παρουσιάζεται τόσο συγκεχυμένη, πολεμική και βίαιη, ώστε όλες οι προσπάθειες θα πρέπει να συγκεντρωθούν σε έναν και μόνο στόχο: *στην αποφυγή μιας περαιτέρω εξάπλωσης του πολέμου στο Κόσσοβο*. Γιατί το ξέσπασμα μιας ανοικτής πολεμικής σύρραξης στο Κόσσοβο θα σήμαινε την εμπλοκή της Αλβανίας και της αλβανικής μειονότητας στην ΠΓΔΜ, με πιθανότητες εμπλοκής στη συνέχεια της Βουλγαρίας και της Τουρκίας, καθόλου απίθανο και της Ελλάδας. Έτσι, ο αγώνας για εξουσία και επιρροή στα Βαλκάνια θα άρχιζε εκ νέου με απρόβλεπτες συνέπειες για την ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων. Αυτό έχει κατανοηθεί εν το μεταξύ και από τα Ηνωμένα Έθνη, που προετοιμάζονται να αποστείλουν «ειρηνευτικές δυνάμεις» στην περιοχή, όπως έγινε ήδη με την αποστολή αμερικανικού στρατιωτικού τμήματος στην ΠΓΔΜ.

Μια σε βάθος ανάλυση της προβληματικής του Κόσσοβου θα πρέπει να λάβει υπόψη της δύο βασικά δεδομένα. Δεδομένα που περιορίζουν εκ των προτέρων τα περιθώρια μιας δίκαιας λύσης. Πρώτο, δεν είναι δυνατό να ενσωματωθεί η περιοχή του Κόσσοβου (με μια τέτοια θεαματική αλβανική πλειοψηφία) σε ένα συγκεντρωτικά οργανωμένο σερβικό κράτος. Αυτό είναι αδύνατο όχι μόνο για οικονομικούς λόγους, αλλά βρίσκεται και σε αντίθεση με όλες τις γραμμές ανάπτυξης του κεντρικού βαλκανικού χώρου, ο οποίος νοείται μόνο σε ένα προχωρημένο προτσές διαφοροποίησης σε υποχώρους. Αυτό επιβεβαιώνουν και οι μέχρι σήμερα αποτυχημένες προσπάθειες τυποποίησης αυτού του χώρου (βλ. Μαυροβούνιο, Αλβανία, ΠΓΔΜ, Βοϊβοντίνη και Κόσσοβο). Δεύτερο, δεν μπορεί να υπάρξει για λόγους γεωπολιτικής και διεθνούς δικαίου καμιά λύση χωρίς τη συγκατάθεση της Σερβίας. Η Αλβανία προς το παρόν δεν αποτελεί παράγοντα που θα μπορούσε να εκβιάσει για αλλαγή συνόρων. Κάθε προσπάθεια λοιπόν διεύρυνσης του αλβανικού εδάφους θα συναντούσε την αντίθεση των γειτονικών κρατών και προπαντός της Σερβίας.

Έτσι, μέσα σ' αυτό το γενικό πλαίσιο προκύπτουν δύο πιθανότητες ειρηνικής επίλυσης της διαμάχης που θα ήταν συμφέρουσες για όλες τις πλευρές: *η περιφεροποίηση της Σερβίας, δηλαδή της Νέας Γιουγκοσλαβίας ή η δημιουργία μιας βαλκανικής ομοσπονδίας*. Επειδή η κατάληψη της εξουσίας από τον Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς στο μεταγιουγκοσλαβικό κράτος ξεκίνησε με το συντονισμό ευθυγράμμισης της Δημοκρατίας του Μαυροβουνίου και των αυτόνομων περιοχών της Βοϊβοντίνας και του Κόσσοβου, δεν πρέπει να αναμένεται από τη σημερινή σερβική πολιτική ηγεσία ένας εθελοντικός αποχωρισμός από τη συγκεντρωτική οργάνωση και άσκηση της εξουσίας.

Μια βαλκανική ομοσπονδία, στα πλαίσια της οποίας θα μπορούσε σε διακρατικό επίπεδο να λυθεί και το «αλβανικό ζήτημα», φαίνεται να είναι πολιτικά μη πραγματοποιήσιμη, γιατί μια τέτοια ομοσπονδία θα πραγματοποιείτο όχι στο νόημα μιας συσπείρωσης ισότιμων κρατών αλλά μιας επικράτησης της Ελλάδας και της Σερβίας. Μεσοπρόθεσμα λοιπόν δεν πρέπει να αναμένεται κάτι τέτοιο λόγω και της διατάραξης της ισορροπίας των δυνάμεων στα Βαλκάνια.

Ένας τρίτος δρόμος επίλυσης —ο στρατιωτικός— θα λαμβανόταν μόνο τότε υπόψη, εάν διεθνοποιείτο το «θέμα» Κόσσοβο. Από παράδοση όμως μια διεθνής ανάμιξη στα Βαλκάνια γίνεται εφικτή μόνο τότε, εφόσον συντρέχουν ανώτερα κρατικά συμφέροντα που θα εμφάνιζαν κάτι τέτοιο ως ενδεδειγμένο. Συνήθως όμως στην ιστορία των Βαλκανίων συναντάμε ως αφορμή διεθνούς ανάμιξης πάντα πράξεις βίας εναντίον μιας εθνικής μειονότητας, στην οποία πρέπει να προσφερθεί βοήθεια είτε υπό τη μορφή μιας εγγυήτριας δύναμης είτε της παροχής μιας εδαφικής περιοχής.

Μέχρι τώρα γίνεται σαφές ότι στη διαμάχη του Κόσσοβου προς το παρόν δεν υπάρχει κανένα ανώτερο συμφέρον για διεθνή ανάμιξη και γι' αυτό η προσπάθεια που καταβάλλεται από τη διεθνή κοινότητα αποσκοπεί στο να περιοριστεί η έκταση της διαμάχης από κάθε άποψη. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα παρακάτω γεγονότα. Ήδη στο Κόσσοβο βρίσκονται με τη συγκατάθεση και της Σερβίας παρατηρητές της ΔΑΣΕ και ουμανιστικών υπηρεσιών βοήθειας. Εν τω μεταξύ ο πρόεδρος των ΗΠΑ έδωσε στη δημοσιότητα το Φεβρουάριο του 1993 γραπτή δήλωση εγγύησης για το Κόσσοβο, με την οποία προειδοποιεί προληπτικά τη Σερβία σε περίπτωση που θα έκανε χρήση βίας εναντίον του αλβανικού πληθ-

θυσμού. Ενώ από την άλλη, στην απόφαση των πέντε χωρών (ΗΠΑ, Αγγλία, Γαλλία, Ισπανία και Καναδάς) το Μάιο του 1993 *δεν αναγνωρίζεται στο Κόσσοβο κανένα δικαίωμα ξεχωριστού κράτους*, γεγονός που ενισχύει το δικαίωμα ελέγχου της Σερβίας πάνω σ' αυτή την περιοχή.

Τέλος, πιστεύουμε ότι δεν πρέπει να επεισέλθουμε σε υποθέσεις σχετικά με το τι συνέπειες θα είχε μια πολεμική σύρραξη για τον αλβανικό πληθυσμό του Κόσσοβου. Μπορεί κανείς να λάβει ως δεδομένο ότι ο αλβανικός πληθυσμός δε θα ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει μόνος του μια σερβική στρατιωτική επιχείρηση. Παρά την υπερβολική ακρότητα που έχει προσλάβει η καταπίεση, δεν έχει συγκροτηθεί μέχρι σήμερα καμιά ένοπλη αλβανική απελευθερωτική οργάνωση. Κι' αυτό όχι μόνο γιατί η πολιτική αλλά και οι δυνατότητες των σημερινών Αλβανών πολιτικών δεν επιτρέπουν κάτι τέτοιο. Εάν όμως σταματήσουν οι εκ μέρους της διεθνούς κοινότητας προσπάθειες ειρήνευσης, τότε γίνεται πιθανότερη μια λαϊκή εξέγερση, οι συνέπειες της οποίας θα παρήγαγαν μια τελείως διαφορετική κατάσταση.

Γι' αυτό στις προσπάθειες ειρήνευσης η διεθνής κοινότητα θα πρέπει να ενδιαφερθεί και για ένα δικαιότερο καθεστώς των Αλβανών του Κόσσοβου. Μια εθελοντική όμως παραχώρηση ενός στάτους αυτονομίας από την πλευρά των Σέρβων, όπως αυτό ίσχυε πριν, είναι επί του παρόντος αδιανόητη. Γι' αυτό κάθε παραχώρηση στην κατεύθυνση αυτονομίας των Κοσσοβάρων θα πρέπει να αποκτηθεί με πολλές θυσίες. Πρώτο, οι ίδιοι οι Κοσσοβάροι θα πρέπει να κάνουν μια αξιόπιστη παραχώρηση αναφορικά με την παραμονή του Κόσσοβου στο σερβικό κράτος και στο ότι για αρκετό χρονικό διάστημα δε θα έχουν δικαίωμα ελέγχου πάνω στον ορυκτό πλούτο της περιοχής, καθώς και στις κατασκευασμένες με γιουγκοσλαβικά χρήματα βιομηχανίες. Στη συνέχεια η κυβέρνηση του Κόσσοβου θα πρέπει να αναλάβει και να εγγυηθεί την ευημερία όλων των εθνικών μειονοτήτων της περιοχής. Δεύτερο, το αλβανικό κράτος θα πρέπει να εγγυηθεί δημόσια ότι είναι πρόθυμο να αναλάβει μερικά από τα έξοδα της αυτονομίας, όπως για παράδειγμα στον πολιτιστικό τομέα. Μετά από αυτά τα βήματα η Αλβανία θα μπορούσε να παραχωρήσει ειδικά εμπορικά δικαιώματα στη Σερβία (π.χ. στο λιμάνι του Δυρραχίου). Αυτό θα διευκόλυνε τη Σερβία για ένα άνοιγμα των συνόρων προς το Κόσσοβο, υπό την προϋπόθεση ότι η πρώτη θα εγγυόταν την ασφάλεια των συνόρων και θα έπαιρνε αξιόπιστα μέτρα παρεμπόδισης οποιασδήποτε διείσδυσης.

Τρίτο, η *Ευρωπαϊκή Ένωση* θα πρέπει να βοηθήσει μέσω χρηματικών επιχορηγήσεων στην οικονομική ανάπτυξη του Κόσσοβου, ώστε να συγκρατηθεί η μετανάστευση του πληθυσμού. Αναμφισβήτητα ένα μέρος αυτών των χρημάτων θα πήγαινε στη Σερβία, η οποία από την πλευρά της δε θα πρόσφερε τίποτα άλλο, παρά μόνο θα εξασφάλιζε στους Αλβανούς του Κόσσοβου καθεστώς αυτονομίας. Ένα καθεστώς που θα βρισκόταν βέβαια πολύ πίσω από το προηγούμενο, αλλά θα ήταν αρκετά σημαντικό για να αποκλιμακώσει την ήδη εκρηκτική κατάσταση. Προϋπόθεση επιτυχίας των παραπάνω είναι να πρωτανεύσει η λογική και όχι η αφροσύνη της εξουσίας.

Για την επιτυχία αυτού του στόχου θα βοηθούσε και η σύγκληση μιας βαλκανικής συνδιάσκεψης, στην οποία θα συμμετείχαν ισότιμα όλα τα κράτη και οι εθνότητες των Βαλκανίων, και όπου θα καταβάλλονταν προσπάθειες για ειρηνική λύση όλων των εκκρεμών ζητημάτων της περιοχής. Όμως μέχρι να φτάσουμε ως εκεί έχουμε να διανύσουμε ακόμη πολύ δρόμο και δυστυχώς μια ακτίνα ελπίδας δε φαίνεται ακόμη στον ορίζοντα.

Τα μερίδια των σημαντικότερων εθνοτήτων του πληθυσμού της Γιουγκοσλαβίας και των Δημοκρατιών/Περιοχών* το 1981 και το 1991 (%)

		Γιουγκο- σλαβία	Βοσνία Ερζεγ.	Μαυρο- βούνιο	Κρο- ατία	«Μαζε- δονία»	Σλοβε- νία	Σερβία	Κεντρ. Σερβία	Κόσ- σοβο	Βοϊβο- ντίνα
Σέρβοι	1981	36,3	32,0	3,3	11,6	.	.	66,4	85,4	13,2	54,4
	1991	32,2	31,4	9,3	12,2	.	.	65,8	87,3	10,0	57,2
Κροάτες	1981	19,8	18,4	.	75,1	.	.	.	.	.	5,4
	1991	19,7	17,3	.	77,9	.	.	.	.	.	3,7
Μουσουλ- μάνοι	1981	8,9	39,5	13,4	.	.	.	.	.	.	.
	1991	10,0	43,7	14,6	.	.	.	.	.	.	.
Αλβανοί	1981	7,7	.	6,5	.	19,8	.	14,0	.	77,4	.
	1991	9,3	.	6,6	.	21,0	.	17,2	.	82,2	.
Σλοβένοι	1981	7,8	.	.	.	.	90,5	.	.	.	.
	1991	7,5	.	.	.	.	87,6	.	.	.	.
«Μαζε- δόνες»	1981	6,0	.	.	.	67,0	.	.	.	.	.
	1991	5,8	.	.	.	64,6	.	.	.	.	.
Μαυρο- βούνιοι	1981	2,6	.	68,5	.	.	.	.	.	.	.
	1991	2,3	.	61,8	.	.	.	.	.	.	.
Ούγγροι	1981	1,9	.	.	.	.	.	.	.	.	18,9
	1991	1,6	.	.	.	.	.	.	.	.	16,9
«Γιουγκο- σλάβοι»	1981	5,4	7,9	5,3	8,2	0,7	1,4	4,7	4,8	0,2	8,2
	1991	3,0	5,5	4,0	2,2	.	0,6	3,2	2,5	0,2	8,4
Διάφοροι	1981	3,6	2,2	3,0	5,1	12,5	8,1	14,9	9,8	9,2	13,1
	1991	8,6	2,1	3,7	7,7	19,9	11,8	13,8	10,2	7,6	13,8

* Κατά κανόνα αναφέρονται μόνο μερίδια πάνω από 5 εκατοστά

Πηγή: Statistisches Jahrbuch der FRJugoslawien für 1991. *Yugoslav Survey*, 1/1992, 4ε.

Βιβλιογραφία

- Arciv der Gegenwart, Jg. 1988-1993
 Bartl Peter, *Albanien*, Regensburg 1995
 —, «Die albanischen Muslime der nationalen Unabhängigkeitsbewegung 1878-1912», *Albanische Forschungen*, Bd.8, Wiesbaden 1968
 Bohmann Alfred, *Menschen und Grenzen*, Bd. 2, «Bevölkerung und Nationalitäten in Südosteuropa», Köln 1969
 Büschenfeld Herbert, *Kosovo. Nationalitätenkonflikt im Armenhaus Jugoslawien*, Köln 1992
 Eger Thomas, «Das regionale Entwicklungsgefälle in Jugoslawien», *Schriften der Gesamthochschule Paderborn: Reihe Wirtschaftswissenschaften*, Bd.5, Paderborn 1980
 Furkes Jusip und Karl-Heinz Scharp (Hg.), *Jugoslawien. Ein Staat zerfällt. Der Balkan, Europas Pulverfab*, Reinbek 1991
 Glenny Misha, *Jugoslawien. Der Krieg, der nach Europa kam*, München 1993
 Grothusen Klaus-Detlev (Hg.), *Südosteuropa-Handbuch. Fünf Bände*, Göttingen 1975
 Hugh Seton-Watson, *Osteuropa zwischen den Kriegen 1918-1941*, Paderborn 1948
 Osteuropa -Archiv
 Reuter Jens, «Die Albaner in Jugoslawien», *Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas*, Bd.20, München 1982
 Sundhausen Holm, *Geschichte Jugoslawiens*, Kohlhammer 1982

Σημειώσεις

1. Στο συνέδριο αυτό επικυρώθηκαν κατά το μεγαλύτερο μέρος οι προσυμφωνίες των βαλκανικών δυνάμεων για την κατάτμηση του ευρωπαϊκού τμήματος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
2. Ο κυβερνών πρωθυπουργός Nicola Pasic δήλωνε το 1913 ότι η Σερβία θα χρειαζόταν 20-25 χρόνια, για να αφομοιώσει πολιτιστικά και εθνικά το Κόσσοβο και τη Μακεδονία. Αναφ. από τον Eggert Hardten *Die Albaner in Rest-Jugoslawien*, Berlin 1993, σελ. 4.
3. Στο ίδιο.
4. Η από τον Αλβανό Νεζίλ Ντράγκα, άλλους Αλβανούς και Τούρκους μεγαλοκτηματίες το 1919 ιδρυθείσα «Τζεμιγιέτ», κίνηση των Μουσουλμάνων της «Νοτιοσερβίας», μεταβλήθηκε πολύ γρήγορα σε αλβανικό κόμμα.
5. Για τα παραπάνω στοιχεία σύγκρινε *Brockhaus Enzyklopädie*, 17 έκδοση, Τόμ.. 1, Wiesbaden 1966, σελ. 282.
6. Έτσι, οι Αλβανοί με τη σειρά τους πήραν εκδίκηση για τα δεινά που υπέστησαν στην περίοδο της πρώτης Γιουγκοσλαβίας.
7. Η αντίσταση των Αλβανών «Βαλισταίων» (πάνω από 6.000 άνδρες) θα διαρκέσει μέχρι το Μάρτιο του 1945.
8. Ενώ το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ήταν το 1990 για τη Σερβία 2.200 δολ., για τη Σλοβενία 5.500 δολ., στο Κόσσοβο έφτανε μόλις τα 600 δολάρια.
9. Μόνο το 7% του πληθυσμού (οι περισσότεροι απ' αυτούς στη Βοσνία - Ερζεγοβίνη) δήλωσε στην τελευταία απογραφή του 1991 ως εθνικότητα «Γιουγκοσλαβική».
10. Από τις εκλογές νικήτρια δύναμη αναδείχτηκε (με μια συμμετοχή πάνω από 87% του εκλογικού σώματος) η «Δημοκρατική Λίγα του Κόσσοβου» με 76% των ψήφων, και ο πρόεδρος της Ιμπραχίμ Ρονγκόβα επικυρώθηκε και πάλι με 99,5% ως πρόεδρος της Δημοκρατίας του Κόσσοβου.
11. Ένα χρόνο αργότερα ακολούθησε δημοψήφισμα (σύμφωνα με το πρότυπο αυτού της Σλοβενίας, της Κροατίας και της ΠΓΔΜ), στο οποίο πάνω από 90% των ψηφοφόρων ενέκριναν την απόφαση των βουλευτών από το 1990 για ανακήρυξη του Κόσσοβου σε ανεξάρτητη Δημοκρατία.
12. Arciv der Gegenwart, Jg. 1988-1993, καθώς και Krizan Mojmir: «Nationalismen in Jugoslawien. Von postkommunistischer nationaler Emanzipation zum Krieg», στο *Osteuropa*, 2/92, σελ.125
13. Γι' αυτά και τα ακόλουθα στοιχεία της απογραφής του 1991 σύγκρινε το κείμενο του Böschenfeld Herbert, *Nationalitätenkonflikt im Armenhaus Jugoslawien*, Köln 1992 και ιδιαίτερα τον πίνακα στην τελευταία σελίδα αυ-

τής της εργασίας. Οι αριθμοί αναφορικά με το αλβανικό τμήμα του πληθυσμού πρέπει να ειδικθούν με προσοχή, γιατί, εξαιτίας του μπουϊκοτάζ της απογραφής από τους Αλβανούς, βασίζονται εν μέρει σε εκτιμήσεις. Οι τάσεις όμως σε κάθε περίπτωση τείνουν να επιβεβαιωθούν.

14. Η γεννητικότητα κυμαίνεται από κοινότητα σε κοινότητα μεταξύ των 20 και 35 γεννήσεων ανά 1.000 κατοίκους, *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*, της 12, Αυγούστου 1991.

15. Βλ. τον πίνακα στην τελευταία σελίδα.

16. Η ίδρυση όμως της Δημοκρατίας της Μακεδονίας κατά μήκος των δυτικών συνόρων της ιστορικής Μακεδονίας του Βαρδάρη σήμαινε και τη διάσπαση των αλβανοκατοικημένων περιοχών στη Γιουγκοσλαβία.

17. Βλ. Krizan Mojmir, «Nationalismen in Jugoslawien. Von postkommunistischer nationaler Emanzipation zum Krieg», στο *Osteuropa*, 2/92, σελ. 123.

18. Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Γιουγκοσλαβίας ονομαζόταν επίσημα «Ένωση των Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας». Στις ξεχωριστές Δημοκρατίες υπήρχε και ο εκάστοτε «Σύνδεσμος των Κομμουνιστών» ως υποοργάνωση.

19. Βλ. Krizan Mojmir, *ό.π.*, σελ. 123.

20. Όπως είναι γνωστό, στη μάχη του Κοσσυφοπεδίου το 1389 τα οθωμανικά στρατεύματα κατανίκησαν το σερβικό στρατό, βάζοντας έτσι τέλος στα όνειρα μιας μεγάλης Σερβίας.

21. Σχετικά με τον σερβικό εθνικισμό βλέπε: Krizan Mojmir, *ό.π.*, σελ. 127-134.

22. Και οι δύο εθνικές ομάδες έχουν ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς με το Κόσσοβο και αντιπροσωπεύουν ασυμφίβαστες θέσεις πάνω στη αμφισβητούμενη περιοχή.

23. Μόνο το τμήμα εκείνο της διανόησης που διώχθηκε πολιτικά από το προηγούμενο πολιτικό καθεστώς δε συμφωνεί με την πολιτική του Ρουγκόβα και της Δημοκρατικής Λίγας, γιατί πιστεύει ότι η πολιτική της παθητικής αντίστασης βοηθάει μόνο τα σχέδια του Μιλόσεβιτς.

24. Απόσπασμα από την ομιλία του Ιμπραχίμ Ρουγκόβα (δακτυλογραμμένη σελ. 4) στο συνέδριο της Βιέννης που διοργανώθηκε στις 7-6-1993 από την *International Helsinki Föderation*, με θέμα: «Η επιστροφή του αλβανικού ζητήματος».

25. *FAZ* της 12-08-1991.